הרב שמואל דוד

חשש ערלה בזיתים המגיעים מירדן

א. הצגת השאלה

בירדן נמצא אדם שאינו יהודי מהארץ, והוא קונה מהמקומיים שם זיתים ומוכר אותם למפעלי שימורים בארץ, בין היתר למפעל שעומד תחת השגחתנו. אין אנו יודעים מהיכן הוא מביא את הזיתים – אם ממקומות שכבשו עולי מצרים, או ממקומות רחוקים יותר, שלכל הדעות אינם חלק מארץ ישראל לעניין מצוות התלויות בארץ. עלתה השאלה אם יש לחשוש לספק ערלה, כי כידוע ספק ערלה בארץ ישראל אסור, ובחוץ לארץ מותר.[1] יש שאסרו להביא זיתים מירדן אלא לאחר בדיקת אגרונום שאין במטעים פרי ערלה, אולם אנו צידדנו להקל, כדלהלן.

ב. איסור ערלה בזמן הזה

תוספות (יבמות פא ע"א ד"ה מאי היא) חידשו שכלאי הכרם תלויים בקדושת הארץ, ובזמן הזה אין האיסור אלא מדרבנן:

> לריש לקיש, כיוון דתרומה בזמן הזה מדרבנן, אלמא בטלה קדושת הארץ. אם כן, כלאי הכרם נמי דרבנן.

ואמנם התוספות כתבו כן בקושיה, אך מתירוצם נראה שכך הם סוברים גם במסקנה. לפי זה הוסיף ה'משנה למלך'[2] כי הוא הדין אף בערלה: בטלה קדושת הארץ, וערלה מדרבנן, וממילא ספק בערלה – מותר. באופן דומה כתב גם בצל"ח[3] שלדעת הרמב"ם, שתרומות ומעשרות הם מדרבנן בזמן הזה, מפני שיש חיסרון של 'ביאת כולכם', דכתיב 'כי תבואו' – נמצא שגם במצוות ערלה, שכתוב לגביה 'כי תבואו', אזי חיובה בזמן הזה הוא מדרבנן והספקות מותרים. ברם, מה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רצד סעי' ט), שפסק כי 'ספק ערלה בארץ ישראל – אסור', עולה כי לדעתו איסור ערלה גם בזמן הזה הוא מדאורייתא, וספקו להחמיר. וכך עולה מן הירושלמי, התוספתא ורוב הפוסקים שערלה אינה תלויה בקדושת הארץ, וגם בזמן הזה איסורה מן התורה, וגם ספק ערלה אסור.

---

1. קידושין לח ע"ב; רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"י הי"א.
2. משנה למלך, לרמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"י הי"א.
3. צל"ח, ברכות לו ע"א.

בחזרה לעמוד התוכן

ג. גבול עולי מצרים

הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"י הי"א) פסק: 'ספק ערלה בארץ ישראל – אסור, ובסוריא מותר'. משמע כי דווקא בסוריה פסק מותר, אבל בארץ – ספק אסור, גם במקומות שכבשו רק עולי מצרים ולא עולי בבל. אולם אף על פי כן פסקו הגר"ע יוסף והגרב"צ אבא שאול להיפך:

בשו"ת 'יביע אומר' (ח"ו יו"ד סי' כד) כתב הגר"ע יוסף:

> הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, ובהם בוודאי דספק ערלה – מותר.

בשו"ת 'אור לציון' (שביעית סוף פרק ו בהערה) כתב הגרב"צ אבא שאול:

> קיימא לן דספק ערלה בארץ ישראל אסור, ובחוץ לארץ – מותר... ונראה שמקום שכבשו עולי מצרים בלבד, דינו כחו"ל לענין זה, וספק ערלה בו מותר. שכבר נתבאר בדברי הרמב"ם שלענין מצוות ודינים התלויים בארץ, וכגון מעשרות ושביעית, קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא. ואם כן הוא הדין לענין ערלה, שדין מקום זה כחו"ל, וספק ערלה... מותר.

ונראה כי עבר הירדן – יש בו מקומות שכבשו עולי מצרים, אך לשם לא הגיעו עולי בבל,[4] וממילא ספקו מותר.

ד. קנייה לא מהמטע

ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רצד סעי' יז) נפסק דין מחודש שאף בארץ ישראל יש מצב שבו ספק ערלה מותר:

> אף על פי שמנהג עובדי אדמה להבריך גפנים בכל שנה מותר לשתות יין מגפני הגויים משום דספק ערלה מותר... ויש למצוא היתר גם לבני ארץ ישראל ביין של כרמי הגויים, משום דרובא דגפנים לאו ערלה נינהו, ואפילו בכרמים שידוע ודאי שיש בהם ערלה – יש להתירם, משום דקודם שיעברו עליהם שני ערלה אינם עושים פירות. ואם עושים, הם דקים וקלושים שאינם ראויים לעשות מהם יין.

היינו אף במקום שיש ערלה, ואתה לוקח ממי שלקח מהמטע עצמו, יש להניח שאתה לוקח מגפן ישנה, ולא מערלה, כל שכן כאשר אינך יודע אם בכרם היו עצי ערלה או לאו. גם כיום, ולמעשה לעולם, פירות ערלה יהיו מיעוט, כי רוב העצים נותנים פירות יותר מעשר שנים, וממילא שנות ההיתר שלהם רבות יותר משנות הערלה, וגם כמות הפירות ואיכותם בשנות ערלה פחותות מאשר בשנים שהעצים מבוגרים יותר. ואולם אף על פי כן יש מקום להחמיר, כי ספק ערלה בארץ ישראל – אסור. וכל ההיתר בנוי על כך שרוב

---

4. הערת עורך: י"פ. עי' במאמר הרב יהודה הלוי עמיחי, 'חשש ערלה בכרמי זיתים בעבר הירדן', אמונת עתיך 110, עמ' 48–56, שיש מקומות בעבר הירדן שנכבשו גם ע"י עולי בבל; וע"ע כס"מ, הל' שמטו"י פ"ד הכ"ח; שבת הארץ, עמ' 456; אמנם מבואר, לדעות אלו, שגם אם נכבשו ע"י עולי בבל – יש להם דין של גבולות עולי מצרים.

בחזרה לעמוד התוכן

העצים אינם ערלה, וזה אינו תמיד קיים, כגון בתחילת עונה או בסופה, כאשר מגיעים פירות רק ממקומות מסוימים. כמו כן כיום בגלל שנותנים הרבה דישון, קיימים עצי פרי שנותנים פירות רבים כבר בשנים הראשונות. כמו כן מגדלים זנים שנותנים פירות כבר בשנים הראשונות. ועוד כיום נהוג שקונים עצים לאחר ששהו במשתלה כמה שנים, והם נותנים פירות רבים מיד. ואם לא דאגו להעבירם למטע על פי הכללים שמאפשרים לחשב גם את שנות המשתלה בכלל שנות הערלה, הרי שיש למנותן מחדש, והעצים נותנים בינתיים פרי רב.

אולם בשו"ת רדב"ז (חלק א סימן תקפ) כתב כמה טעמים לכך שמקלים בספק ערלה:

> אחזוקי איסורא מספיקא לא מחזיקינן... דלא הוי ספק ערלה האסור בארץ ישראל, אלא אם כן הוחזק האיסור... דרוב וקרוב הלך אחר הרוב... למדנו מהקדמה זו אף על גב דנתחזקו כרמים של ערלה כיון שאין אדם לוקח מתוכם או מחוצה להם, אף על גב דאיכא למימר כאן נמצאו וכאן היו, אפילו הכי - מותר... למיעוטא דמיעוטא לא חיישינן. למדנו מהקדמה זו שאם אין שם כרם ידוע שכולו ערלה, לא חיישינן למיעוטא. דנטיעות שעושים פירות לשתי שנים ושתי שבתות כמיעוטא דמיעוטא הוו. ספק ספיקא אפילו בדאורייתא מותר. למדנו מהקדמה זו דאפילו יתברר שיש שם נטיעות של ערלה, הענבים הבאים לפנינו, הוו ספק ספיקא: ספק מאותו כרם, ספק מעלמא. ואפילו תימא מאותו הכרם, ספק מהנטיעות החדשות, ספק מהזקנות. כל דפריש מרובא פריש. למדנו מהקדמה זו דכיון שאינו לוקח ממקום קביעותו, אף על גב דיש שם כרם ידוע של ערלה - מותר. נמצאת למד שאם הענבים נמכרים בריחוק מקום שנתחזק בו האיסור, אפילו שנתחזק שם כרם שכולו ערלה – מותר, ואין בזה חולק כלל. חדא, דרוב וקרוב הלך אחר הרוב, ותו דאיכא ספק ספיקא. ואם לא נתחזק אלא קצת נטיעות של ערלה איכא תרי ספיקי. וכל שכן אם המקום אשר נמכרים שם הענבים יש כרמים של היתר קרובים יותר מאותו כרם של איסור, דאיכא רוב וקרוב, וספק ספיקא.

בדומה לכך, התיר החיד"א (ברכי יוסף סי' רצו ס"ק א) ירק, ללא חשש שהוא גדל בכרם, כמנהג הערבים:

> אין חוששים לסתם ירק הנמכר בשוק בארץ ישראל שמא מכלאי הכרם הוא. דאחזוקי איסורא לא מחזקינן, ובפרט במידי דלא שכיח. ולי נראה אף במקום דשכיח כמו בעירנו חברון שבכל שנה נוטעים קשואים בכרם, כי כן דרכם. עם כל זה נראה להתיר הקישואים הנמכרים בשוק לפי דאזלינן בתר רובא, ורוב הקישואים באים מחוץ לעיר שאין בהם חשש כלאים... ועוד יש להתיר שכל הכרמים שזורעים בהם קישואים הם ילדות, ואינם עושים פירות.

ה. 'קבוע'

כאשר אתה קונה או מקבל מאדם אחר שהוא לקח ממקום האיסור, נחלקו הראשונים אם נחשב כ'קבוע' כי הספק התעורר בזמן שלקח מהמטע, או שמא לא נחשב כ'קבוע'

בחזרה לעמוד התוכן

כיוון שלך הספק מתעורר עכשיו. הרשב"א[5] כתב שאין כאן קבוע, וכן דעת התוספות[6] שרק כאשר ראינו שלקח מן הקבוע, אז אסור משום שהספק התעורר במקום קביעות, אבל אם לא ראינו מהיכן לקח, הווי ליה כפירש, ואזלינן בתר רובא. וכן כתב 'הרוקח'[7] ו'ספר התרומה'.[8] ולדעת הרא"ה[9] אם יהודי לקח מהקבוע, גם אם לא ראית אותו, זה נחשב קבוע, כי אצלו זה קבוע. אולם מהרדב"ז עולה כי אין להחזיק את הפירות כאיסור, וממילא רוב הפירות אינם ערלה. והולכים אחר הרוב, ואין חוששים למיעוט כה קטן. וכך כידוע פסק הגר"ע יוסף ז"ל, וכך כתב בנו הגר"י יוסף שליט"א בילקוט יוסף על הלכות ערלה (פרק י).

בנדון דידן, הספק לא התעורר במטעים אצל היהודים, שכן המוכר והמשווק אינם יהודים – לפיכך אין כאן קבוע, ואין כאן איתחזק איסורא, ולכן הוא היתר גמור.[10] ובפירוש למדו כל הראשונים הנ"ל (תוספות, 'ספר התרומה' ו'הרוקח') מהסוגיה שבמסכת חולין שאם גוי או עכבר לקחו מהקבוע, אין זה נחשב קבוע, ודנים בו ככל ספק, שהולכים אחר הרוב.

ב'מנחת שלמה' (ח"א סי' עא אות יב) כתב הגרש"ז אויערבאך:

> במקום שרוב הפירות אינם ערלה, מסתבר שהלוקח פירות מן השוק ממוכר שהוא קל דעת אשר אינו שם כלל על לבו לדעת אם הפירות הם ערלה או לא, אף שאם המוכר עצמו יעשה תשובה, יהיו פירותיו אסורים לו, כי דינו ממש כלקח מהקבוע דאסור מספק. מכל מקום לגבי הלוקח ממנו, הרי זה חשיב כפריש מן הקבוע, ואזלינן בתר רובא, כיוון שבשעה שלקח ממנו הפירות, לא היה אפשר כלל לסמוך על המוכר, מסתבר שלגבי הלוקח הרי זה **חשיב כנמצא ביד הגוי**... לאחריני לא אסור. וכן נראה מהא דמבואר בפירש לפנינו מקבוע, כגון שראה מרחוק בשעה שהנכרי לקחו מן הקבוע, דאף להחולקים על הר"ן וסוברים שגם זה דינו ממש כלקח מקבוע ואסור מן התורה. מכל מקום לגבי אחרים, מסתבר דשפיר חשיב בנמצא ביד הגוי, **ומותר לישראל לקחת מן הגוי**... (שוב ראיתי בשערי יושר שכתב: דעיקר תלוי בזה אם האיש שנמצא בידו נאמן לנו. אבל אם נמצא ביד מי שאינו נאמן לנו כלל, הרי זה כמי שנטל עכבר, אף שידעינן שנטל מן הקבוע). אולם בכהאי גוונא דיש לתלות שהמוכר הראשון אשר ממנו לקחו אחר כך האחרים... הוא עצמו שפיר יודע אם לקח מעץ שהוא ערלה או לאו. בכהאי גוונא שפיר מסתבר שלגבי דידן הרי זה חשוב כנולד הספק לאחר שפירש, ואזלינן שפיר בתר רובא. גם נראה דדווקא אם הלוקח הראשון הוא ממש בעלים הוא דאמרינן דהואיל ואסור לדידיה, הרי זה נאסר לכל העולם. מה שאין כן אם הלוקח הראשון

5. תורת הבית, דף קא ע"א.
6. תוספות, פסחים ט ע"ב ד"ה היינו.
7. הרוקח, סי' תפ.
8. ספר התרומה, סי' נא.
9. משמרת הבית, לתורת הבית שם.
10. ועי' תוספות, חולין צה סוף ע"א ד"ה הכא.

בחזרה לעמוד התוכן

רק ממלא תפקיד, אפשר דאף אם אינו שם לב כלל על לבו לדעת אם הפירות הם ערלה או לאו, חשיב נמי כפירש.

דעת הרב ברורה: מותר לקנות פירות בשוק, גם אם הקונה לקח מן הקבוע, וחלק מהקבוע הוא ערלה. ולענייננו פשוט לרב כי הלוקח מן הגוי, הפירות מותרים אליבא דכולי עלמא, כאשר רוב הפירות אינם ערלה. גם במקרה שהגוי לקח מן הקבוע, היות שהוא אינו חייב במצוות ואינו צריך לברר אם הפירות הם ערלה – לא נולד אצלו שום ספק בכשרות הפירות. לכן הקונה מן הגוי כקונה שלא מן הקבוע, ויש ללכת אחר רוב הפירות שאינם ערלה, והם מותרים.

מסקנה

הזיתים המשווקים על ידי נכרי ומגיעים אל המפעל מירדן – אין לחשוש שהם ערלה מכמה טעמים:

א. ספקם מותר משום שהם ממקום שבוודאי לא כבשו עולי בבל, כדעת הרב 'יביע אומר' והרב 'אור לציון'.

ב. ספקם מותר משום שיש כאן ספק ספקא. ספק שהם מחו"ל וספק שהם ערלה. ואף שרוב מוחלט של הפוסקים לא קיבל את דעתם, וב'שלחן ערוך' הכריע שערלה דאורייתא וספקה אסור, מכל מקום לספק ניתן להחשיבם, כדעת הגר"ע יוסף ז"ל.

ג. ספקם מותר משום שרוב הזיתים אינם ערלה, כדעת הרדב"ז.

ד. ספקם מותר משום שאין כאן כלל ספק, כי לא הוחזק איסור.

ה. אין כאן קבוע כי נלקחו מהמטע על ידי נכרים.

לפיכך אין כל טעם לחקור אחר מקורם של הזיתים, והם מותרים.

בחזרה לעמוד התוכן